Gyűrűk és csop. repr. **2. feladatsor** *2013. február 19.*

1. *Bizonyítsuk be, hogy a kategóriaelméleti szorzat és koszorzat izomorfizmus erejéig egyértelmű! Lássuk be, hogy modulusok szorzata a direkt szorzatuk, koszorzata a direkt összegük!*

M szorzat:
$$\begin{tikzcd} M \arrow[r, "\pi_i"] & M_i \\ \forall U \arrow[u, dashed, "\exists!\varphi"] \arrow[ur, "\alpha_i"'] & \end{tikzcd}$$

N koszorzat:
$$\begin{tikzcd} N \arrow[d, dashed, "\exists!\varphi"'] & M_i \arrow[l, "\iota_i"'] \arrow[dl, "\alpha_i"] \\ \forall U & \end{tikzcd}$$

Megoldás: Ha M és M' is szorzata az M_i modulusoknak (π_i és π_i' morfizmusokkal), akkor a diagram szerint van $\varphi : M' \to M$ és $\psi : M \to M'$, amelyekre $\varphi\pi_i = \pi_i'$ és $\psi\pi_i' = \pi_i$ minden i-re. De akkor M-et téve U helyébe is a fönti diagramban (és π_i-t α_i helyére), a diagramot $\psi\varphi$-vel és id_M-mel is kommutatívvá lehet tenni. Az egyértelműség miatt ebből $\psi\varphi = id_M$ következik, és ugyanígy jön ki, hogy $\varphi\psi = id_{M'}$, tehát $M \cong M'$. A koszorzatra ugyanez működik, csak fordított irányú morfizmusokkal.

Legyen $M = \prod\limits_{i\in I} M_i$, π_i az i. komponensre való vetítés, U pedig egy tetszőleges modulus, $\alpha_i : U \to M_i$ morfizmusokkal. Ekkor a $\varphi : U \to M$, $u\varphi = (\ldots, u\alpha_i, \ldots)$ leképezés modulus-homomorfizmus, és $\varphi\pi_i = \alpha_i$.

Legyen $N = \bigoplus\limits_{i\in I} M_i$, ι_i az M_i-nek az N-be való természetes beágyazása, U pedig egy tetszőleges modulus, $\alpha_i : M_i \to U$ morfizmusokkal. Ekkor a $\varphi : N \to U$, $\big(\sum\limits_{i\in I} m_i\big)\varphi = \sum\limits_{i\in I} m_i\alpha_i$ értelmes, mert az m_i-k közül csak véges sok nem 0, és nyilvánvalóan művelettartó, továbbá $\iota_i\varphi = \alpha_i$ minden i-re.

2. *Mi a $\mathbb{Z}$ önmagával vett koszorzata, ha az Abel-csoportok, illetve a csoportok kategóriájában nézzük? És $\mathbb{Z}_2$ önmagával vett koszorzata?*

Megoldás: Az Abel-csoportok kategóriájában az 1. feladat szerint $\mathbb{Z} \oplus \mathbb{Z}$. A csoportok kategóriájában inkább multiplikatív műveletet szoktunk használni, így $\mathbb{Z}$ helyett vegyük a C_∞ csoportot. Itt a 2 elemmel generált szabadcsoport lesz a koszorzat. Legyen ugyanis az F csoport az x, y elemekkel szabadon generált csoport. $M_1 =< x >$, és $M_2 =< y >$ mindketten végtelen ciklikus csoportok, és a természetes beágyazásuk F-be a ι_1 és ι_2. Tetszőleges U csoportra és $\alpha_i : M_i \to U$ homomorfizmusokra van olyan $\varphi : F \to U$ homomorfizmus, ami a szabad generátorokon megadott $x \mapsto x\alpha_1$ és $y \mapsto y\alpha_2$ leképezést kiterjeszti. Mivel $\iota_i\varphi = \alpha_i$ teljesül az M_i generátor elemén x-en, illetve y-on, a teljes M_i csoporton is teljesül $i = 1, 2$-re. Vagyis F valóban a végtelen ciklikus csoport koszorzata önmagával.

$\mathbb{Z}_2$ koszorzata önmagával az Abel-csoportok kategóriájában nyilván $\mathbb{Z}_2 \oplus \mathbb{Z}_2$, azaz a Klein-csoport, a csoportok kategóriájában pedig két másodrendű ciklikus csoport szabad szorzata, azaz az $\langle\, x, y \,|\, x^2 = y^2 = 1 \,\rangle$ definiáló relációkkal megadott csoport (mellesleg ez ugyanaz, amit a síkon egy 2π-nek irracionális többszörösével való origó körüli forgatás, és egy origón átmenő egyenesre való tükrözés generál a sík egybevágóságcsoportjában).

3*. *Bizonyítsuk be, hogy szabad Abel-csoport minden részcsoportja szabad! (Útmutatás: Legyen $G = \bigoplus\limits_{\alpha<\kappa} \langle g_\alpha\rangle$, ahol κ számosság, és $G_\alpha = \bigoplus\limits_{\beta<\alpha} \langle g_\beta\rangle$ minden $\alpha < \kappa$ rendszámra. A $H \leq G$*

részcsoportra definiáljuk a $H_\alpha = H \cap G_\alpha$ részcsoportokat, és lássuk be, hogy $H_{\alpha+1} \cong H_\alpha \oplus \mathbb{Z}$ vagy H_α minden α-ra.)

Megoldás: Használjuk az útmutatás definícióit és jelöléseit. Ezek alapján minden $\lambda \le \kappa$ rendszámra $G_\lambda = \bigcup\limits_{\alpha<\lambda} G_{\alpha+1}$, és így $H_\lambda = \bigcup\limits_{\alpha<\lambda} H_{\alpha+1}$.

Legyen π a $G_{\alpha+1} = G_\alpha \oplus \langle g_\alpha \rangle$ csoporton a második komponensre való vetítésének a $H_{\alpha+1}$-re való megszorítása. Ekkor $\operatorname{Im}\pi \le \langle g_\alpha \rangle \cong \mathbb{Z}$, így $\operatorname{Im}\pi$ vagy 0, amely esetben $H_{\alpha+1} = H_\alpha$, vagy $\operatorname{Im}\pi \cong \mathbb{Z}$ projektív, ezért ekkor $\operatorname{Ker}\pi = H_\alpha$ direkt összeadandó $H_{\alpha+1}$-ben, és a faktora izomorf $\mathbb{Z}$-vel. Így $H_{\alpha+1} = H_\alpha \oplus B_{\alpha+1}$, ahol $B_{\alpha+1}$ vagy 0, vagy $\mathbb{Z}$-vel izomorf. Legyen $B = \sum\limits_{\alpha<\kappa} B_{\alpha+1}$.

Belátjuk, hogy $H = B = \bigoplus\limits_{\alpha<\kappa} B_{\alpha+1}$. Először is a $B_{\alpha+1}$ részcsoportok függetlenek, mert ha nem azok lennének, akkor valamelyik α-ra létezne $0 \ne b \in B_{\alpha+1} \cap \sum\limits_{\gamma<\alpha} B_{\gamma+1} \le B_{\alpha+1} \cap H_\alpha = 0$, ami ellentmondás. Másrészt $B = H$, ugyanis különben lenne olyan legkisebb α, amelyre valamely $h \in H_{\alpha+1}$ nincs B-ben. Írjuk fel h-t a $H_{\alpha+1} = H_\alpha \oplus B_{\alpha+1}$ felbontás szerint $h = h' + b$ alakban. Mivel $H_\alpha = \bigcup\limits_{\gamma<\alpha} H_{\gamma+1}$, van olyan $\gamma < \alpha$, amelyre $h' \in H_{\gamma+1}$, tehát az α minimalitása miatt $h' \in B$, és így $h = h' + b \in B$ ellentmond a feltevésnek.

Azt kaptuk, hogy H végtelen ciklikus csoportoknak és triviális csoportoknak a direkt összege, de ebből a triviális csoportok kihagyhatók, és H-ról beláttuk, hogy szabad Abel-csoport.

4. *Bizonyítsuk be, hogy projektív modulusok direkt összege projektív, és injektív modulusok direkt szorzata injektív!*

Megoldás: Legyenek M_i-k projektívek, $\alpha : X \to Y$ szürjektív, és $\beta : \oplus M_i \to Y$. Ekkor M_i projektivitásából következik, hogy van olyan $\psi_i : M_i \to X$, amelyre $\psi_i\alpha = \iota_i\beta$ minden i-re. Ekkor viszont a koszorzat definíciója miatt van olyan $\varepsilon : \oplus M_i \to X$, amelyre $\psi_i = \iota_i\varepsilon$ minden i-re. Következésképpen $\iota_i\beta = \psi_i\alpha = \iota_i\varepsilon\alpha$, tehát $\beta = \varepsilon\alpha$ a $\oplus M_i$ minden komponensén, és így $\oplus M_i$-n is.

$$\begin{tikzcd} & M_i \arrow[d, "\iota_i"] \arrow[ddl, dashed, "\psi_i"'] \\ & \oplus M_i \arrow[d, "\beta"] \arrow[dl, dashed, "\varepsilon"] \\ X \arrow[r, two heads, "\alpha"'] & Y \end{tikzcd}
\qquad
\begin{tikzcd} X \arrow[r, tail, "\alpha"] \arrow[d, "\beta"'] & Y \arrow[dl, dashed, "\varepsilon"'] \arrow[ddl, dashed, "\psi_i"] \\ \prod M_i \arrow[d, "\pi_i"'] & \\ M_i & \end{tikzcd}$$

Most legyenek M_i-k injektív modulusok, $\alpha : X \to Y$ injektív homomorfizmus, és $\beta : X \to \prod M_i$. Ekkor az M_i injektivitása miatt van olyan $\psi_i : Y \to M_i$ homomorfizmus minden i-re, amelyre $\alpha\psi_i = \beta\pi_i$. Most a kategóriaelméleti szorzat definíciójából következik, hogy van olyan $\varepsilon : Y \to \prod M_i$, amelyre $\varepsilon\pi_i = \psi_i$ minden i-re. Következésképpen $\alpha\varepsilon\pi_i = \alpha\psi_i = \beta\pi_i$ minden i-re. Ez azt jelenti, hogy tetszőleges $x \in X$-re $x\alpha\varepsilon$ és $x\beta$ minden komponense megegyezik, azaz $\alpha\varepsilon = \beta$.

5. *Bizonyítsuk be, hogy minden vektortér projektív és injektív!*

Megoldás: A vektorterekre teljesül, hogy minden altérnek van direkt kiegészítője (a vektorterek féligegyszerűek). A P projektív modulusoknak abból a jellemzéséből, hogy minden $M \to P$ epimorfizmus magja direkt összeadandó, következik, hogy minden vektortér projektív, és a Q injektív modulusoknak abból a jellemzéséből, hogy minden $Q \to M$ monomorfizmus képe direkt összeadandó, következik, hogy minden vektortér injektív. Sőt általánosabban beláttuk, hogy féligegyszerű gyűrű fölött minden modulus projektív és injektív.

6. *Bizonyítsuk be, hogy*

a) $\mathbb{Q}$ *mint Abel-csoport nem projektív;*

b)* $\prod\limits_{n\in\mathbb{N}} \mathbb{Z}$ *nem projektív! (Útmutatás: Álljon a H részcsoport azokból az elemekből, amelyekre igaz, hogy tetszőleges n-re a komponensek véges sok kivétellel oszthatók 2^n-nel. Bizonyítsuk be, hogy H nem szabad.)*

Megoldás: a) Projektív Abel-csoportnak, azaz $\mathbb{Z}$-k direkt összegének semelyik nem nulla eleme nem korlátlanul osztható, mert $\mathbb{Z}$-ben $0 \neq n$ nem osztható $2n$-nel. $\mathbb{Q}$ viszont osztható csoport.

b) Tegyük fel, hogy a $G = \prod\limits_{n\in\mathbb{N}} \mathbb{Z}$ csoport projektív, és így szabadnak direkt összeadandója, tehát a 3. feladat szerint maga is szabad. Ekkor G bármely részcsoportja is szabad, így az útmutatásban szereplő H részcsoport is az. H nyilván tartalmazza a $\bigoplus\limits_{n\in\mathbb{N}} \mathbb{Z}$ részcsoportot, továbbá minden olyan elemet is, amelynek az n. komponense vagy 0, vagy 2^n minden n-re. Ez utóbbiból kontinuum sok van, így H csak kontinuum sok $\mathbb{Z}$ direkt összege lehet. Viszont akkor $H/2H$ kontinuum dimenziós $\mathbb{F}_2$ fölötti vektortér volna. De $2H + \bigoplus\limits_{n\in\mathbb{N}} \mathbb{Z} = H$ (egy H-beli h elemből kivonhatjuk azt a direkt összegbelit, amelyben h — véges sok — páratlan komponense szerepel, és a többi helyen 0, és így egy $2H$-belit kapunk), tehát $|H/2H| \leq \big|\bigoplus\limits_{n\in\mathbb{N}} \mathbb{Z}\big|$, és az utóbbi megszámlálható. Ellentmondásra jutottunk a feltevésből, hogy G projektív.

7. *Egy M_R modulusban $\{(x_i, f_i) \mid i \in I\}$ duális bázis, ha $x_i \in M$, $f_i \in \mathrm{Hom}_R(M, R)$ minden i-re, és*

(1) minden $x \in M$-re $xf_i = 0$ teljesül véges sok index kivételével;

(2) minden $x \in M$-re $x = \sum\limits_{i\in I} x_i(xf_i)$.

Bizonyítsuk be, hogy M akkor és csak akkor projektív, ha van duális bázisa!

Megoldás: Először tegyük fel, hogy M projektív. Ekkor M direkt összeadandója egy $F = \bigoplus\limits_{i\in I} R$ szabad modulusnak. Legyen π az F-nek az M-re való vetítése, és $e_i \in F$ az az elem, amelynek i. komponense 1, a többi 0. Belátjuk, hogy $(e_i\pi, \pi_i)$ duális bázis, ahol π_i a $\bigoplus\limits_{i\in I} R$ modulus i. komponensre való vetítésének az M-re való megszorítása. Az (1) tulajdonság nyilvánvaló a direkt összeg definíciójából. Másrészt tetszőleges $m = (\ldots, r_i, \ldots)$-re $\sum\limits_{i\in I}(e_i\pi)(m\pi_i) = \sum\limits_{i\in I}(e_i\pi)(r_i) = \big(\sum\limits_{i\in I} e_i r_i\big)\pi = (\ldots, r_i, \ldots)\pi = m\pi = m$.

Fordítva, tegyük fel, hogy M-nek van $\{(x_i, f_i) \mid i \in I\}$ duális bázisa. Belátjuk, hogy M projektív. Legyen $\alpha : U \to V$ epimorfizmus, továbbá legyen $\beta : M \to Y$. Minden

$i \in I$-hez van $u_i \in U$, hogy $x_i\beta = u_i\alpha$. Legyen $\gamma : M \to U$, $x\gamma = \sum_{i\in I} u_i(xf_i)$. Ez értelmes, mert csak véges sok xf_i nem nulla, és műveletttartó, mert minden f_i modulushomomorfizmus. Továbbá $x\gamma\alpha = \big(\sum_{i\in I} u_i(xf_i)\big)\alpha = \sum_{i\in I}(u_i(xf_i))\alpha = \sum_{i\in I}(u_i\alpha)(xf_i) = \sum_{i\in I}(x_i\beta)(xf_i) = \big(\sum_{i\in I} x_i(xf_i)\big)\beta = x\beta$ minden $x \in M$-re.

8. *Tegyük fel, hogy G osztható Abel-csoport.*

a) Bizonyítsuk be, hogy ha $g \in G$, akkor $o(g) = \infty$ esetén g belefoglalható G egy olyan direkt komponensébe, amely $\mathbb{Q}$-val izomorf, ha pedig $o(g) = p^n$ valamely p prímre és $n \geq 1$-re, akkor g beágyazható G egy $\mathbb{Z}_{p^\infty}$-nel izomorf direkt komponensébe.

b) Bizonyítsuk be, hogy a G csoport $\mathbb{Q}$-knak és $\mathbb{Z}_{p^\infty}$-eknek direkt összege.

Megoldás: a) Legyen $I = \mathbb{Q}$, illetve $\mathbb{Z}_\infty$ a két esetben. A $H = \langle g \rangle$ csoportot ágyazzuk bele I-be α-val, G-be pedig a természetes beágyazással, ι-val. Ekkor G injektivitása miatt ι átvezethető $\alpha : H \to I$-n: $\iota = \alpha\gamma$ és $\operatorname{Im}\alpha$ lényeges részmodulusa I-nek, azaz minden nem nulla részcsoport nem triviálisan metszi $\operatorname{Im}\alpha$-t. Így minden $0 = \operatorname{Ker}\iota = (\operatorname{Ker}\gamma \cap \operatorname{Im}\alpha)\alpha^{-1}$ miatt $\operatorname{Ker}\gamma = 0$, azaz γ is injektív. Viszont I injektivitása miatt ez azt jelenti, hogy $\operatorname{Im}\gamma \cong I$ direkt összeadandója G-nek.

b) Legyen G injektív Abel-csoport, és indexeljük meg benne az összes $\mathbb{Q}$-val vagy valamilyen $\mathbb{Z}_{p^\infty}$-vel izomorf részcsoportot. A Zorn-lemma miatt létezik olyan maximális indexhalmaz, amely független csoportokhoz tartozik, azaz amelyre a megjelölt csoportok generátuma azok direkt összege. Legyen H ez a generált részcsoport. Mivel osztható csoportok direkt összege is osztható, H is osztható, így injektív is. De akkor H direkt összeadandó G-ben, és a kiegészítője, K is szükségképpen injektív. Ha $K \neq 0$, akkor az a) rész miatt van benne $\mathbb{Q}$-val vagy $\mathbb{Z}_{p^\infty}$-nel izomorf részcsoport, és azt hozzárakhatnánk H-hoz. Ez ellentmondana a maximalitásnak.

Hf1. *Bizonyítsuk be, hogy egy P modulus akkor és csak akkor projektív, ha van olyan szabad F modulus, melyre $F \cong F \oplus P$.*

Hf2. *Bizonyítsuk be, hogy $\mathbb{Z}_n$ injektív mint önmaga fölötti modulus (használhatjuk a Baer-kritériumot)!*